

УДК 37.037

ТЕЗАУРУСНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ТА ГУМАНІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ НОРМАТИВНОМУ КОНТЕКСТІ

Р. В. Євсович

У статті досліджуються тенденції, принципи провідних європейських держав і міжнародних організацій в галузі вищої освіти й забезпечення принципів гуманізації та гуманітаризації в умовах модернізації вищої освіти. Розглядаються перспективи використання даної політики для інтенсифікації європейської складової процесів гуманізації та гуманітаризації вищої освіти в Україні.

Ключові слова: гуманізація, гуманітаризація, інтеграційний процес, європейська інтеграція, «Європейські стандарти та рекомендації із забезпечення якості» (ESG), міжкультурний діалог.

Сучасні темпи розвитку людства, динамічні зміни в економіці, культурі, перехід від індустріального до постіндустріального суспільства характеризуються трансформацією змісту вищої освіти, яка є складовою соціальної системи. Перебудова структури, змісту і напрямів розвитку освіти позначені посиленням уваги до розвитку особистості в умовах XXI століття. Розвиток світової системи освіти з 60-80-х рр. XX ст. актуалізував гуманістичний напрям філософсько-педагогічної науки. Цей процес був обумовлений соціокультурними змінами в усьому світі, Європі, переходом від технократичної до гуманістичної парадигми освіти. Разом з тим, система освіти і наука є основним рушієм прогресу людства, а міжнародна співпраця в галузі вищої освіти покликана забезпечити інтеграцію національних освітніх систем в єдиний простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми тезаурусного підходу до визначення поняття

гуманітаризації та гуманізації вищої освіти, належить доробку провідних європейських вчених: Ф. Альтбаха, Ж. Делора, Р. Друа, Ф. Кумбса, П. Ленгранда, А. М'Боу, Ж. Піаже, Е. Фора та ін. Вітчизняні науковці В. П. Андрущенко, В. Д. Будак, І. С. Волощук, М. Б. Євтух, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, В. М. Курило, В. І. Луговий, В. К. Майборода, обґрунтовуючи пріоритетність даних процесів у рамках сучасного розвитку освіти, основну увагу звертають на інтеграцію вищої освіти та науки України в європейський простір та на питання спільного розвитку суспільств. Науковці А. М. Алексюк, В. І. Бобрицька, С. У. Гончаренко, Н. С. Журавська, Г. О. Козлакова, Б. І. Корольов, Т. І. Левченко, Е. В. Лузік, Л. Б. Лук'янова, О. М. Олексюк, Ю. В. Пелех, О. Я. Савченко, І. В. Фольварочний зробили вагомий вклад в дослідження проблематики розвитку вищої освіти в умовах інформатизації та глобалізації.

Аналіз літератури свідчить, що питання тезаурусного підходу до визначення поняття гуманізація та гуманітаризація вищої освіти в європейському нормативному контексті досліджено недостатньо, малодослідженим залишається вивчення практики міжнародних організацій та аналіз результатів міжнародної співпраці в галузі вищої освіти.

Проаналізувати європейську нормативну практику тезаурусного підходу до визначення поняття гуманітаризація та гуманізація вищої освіти, а також тенденції інтеграції вітчизняної вищої освіти в європейський простір.

Характерно, що розвиток системи вищої освіти в ХХ ст. зазнав значних трансформацій: збільшення кількості ВНЗ, викладачів та студентів, зріс перелік спеціальностей та роль вищої школи. Ці зміни визначались потребами суспільного розвитку, характеризувалися виникненням нової глобальної економіки (створення Всесвітньої торгової організації та Європейського Союзу), зумовлювалися розвитком технологій. Вища освіта в сучасному світі втрачає свої національні традиції та набуває рис єдиного світового простору.

Вимоги до професійної підготовки спеціаліста реалізуються шляхом розробки стратегії співробітництва, яка передбачає зближення планів і програм, спроби створити загальний стандарт вищої освіти (на прикладі країн ЄС), створюється система документації та інформації. Маркером розвитку сучасної вищої освіти є формування двох типів університетської парадигми – «академічного капіталізму» (США, Великобританія, Канада)

та соціальноорієнтованої концепції країн Європи, що в умовах 90-х рр. ХХ ст. Радою Європи і ЮНЕСКО було закріплено в нових рамках вищої освіти – Болонському процесі [3, с. 48].

Важливу роль в процесі інтеграції вищої освіти відіграють міжнародні спеціалізовані установи. Так, ЮНЕСКО як установа ООН, досліджуючи світову освіту, діє в напрямі підтримки її цивілізаційного розвитку, зокрема теоретичної основи стратегії освітнього процесу: від законодавчо-правової бази до освітньої практики. Членами ЮНЕСКО є 195 держав, які спільно розв'язують проблеми освіти, а також здійснюють співпрацю Радою Європи, комісіями ЄС, десятками міжнародних неурядових організацій та об'єднань. У рамках ЮНЕСКО підготовлені міжнародні конвенції, декларації і програми з питань розвитку освіти, організація працює над теоретичним (розробка теорії суспільства майбутнього, вимог до освіти і науки) та практичним (підготовка кадрів на рівні вимог ХХІ ст.) розвитком вищої освіти.

Діяльність ЮНЕСКО в перші роки ХХІ ст. характеризується суттєвими змінами в політиці й стратегії: відбувається відхід від програми „Освіта для всіх”; вихід в 2000 р. деякої частини заходів програми „Культура світу” на провідні позиції в теоретичних пошуках і практичних кроках; концентрація значних інтелектуальних ресурсів на дослідженні розвитку суспільства майбутнього та ролі в ньому освіти і культури; організація конференції з проблем світової вищої освіти. Після 2000 р. ЮНЕСКО почало більше уваги приділяти фундаментальним наукам і високим технологіям. Дана тенденція ЮНЕСКО обумовлюється з наміром ЄС започаткувати «Нове Відродження» – нову епоху всеєвропейського прогресу в аспекті оновлених ідей епохи Відродження. Водночас ЮНЕСКО і Західна Європа стали світовими лідерами у пропаганді ідей гуманізму і нового прогресу, що було закріплено на Всесвітній конференції з вищої освіти – 2009: «Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку» (Париж, 5-8 липня 2009 р.). У комюніке зазначено, що міжнародна співпраця в галузі вищої освіти має слугувати «просуванню гуманістичних цінностей і міжкультурного діалогу», а також «сприяти освіті соціально відповідальних громадян, які прагнуть створення світу, захисту прав людей і цінностей демократії», а саме «навчання має як відповідати, так і передбачати соціальні потреби» [2]. Отже, чи не найважливішою ланкою концепції стає визначення основної

мети вищої освіти, відповідь на питання щодо її спрямованості та результату освітньої діяльності.

У цілому термін гуманізація вищої освіти в європейському контексті – поняття багатомірне. Існує безліч визначень даного принципу, а єдиного нормативно визначеного не має. Гуманізацію в певній мірі розглядають як теоретичну і практичну орієнтацію всієї освітньої системи на забезпечення успішності процесу дорослішання й соціалізації кожної людини, її ментального, психічного і фізичного розвитку, формування спроможності до екобезпечної діяльності й активної участі в житті суспільства, держави тощо. Гуманізація освіти визначається міжнародними правовими актами про права людини.

Розглядаючи принцип “гуманізації вищої освіти” в загальноєвропейському контексті, варто згадати Бухарестське комюніке як документ, що завершив роботу конференції міністрів Європи (третій Болонський політичний форум), що проходив 26-27 квітня 2012 р. і розглянув досягнення Болонського процесу та визначив пріоритети розвитку Європейського простору вищої освіти. Так, визначаючи подальший розвиток, зазначено, що він буде «переслідувати такі цілі: забезпечення якісної вищої освіти для всіх, покращення здатності випускників до працевлаштування та посилення мобільності як засобів кращого навчання» [1]. У рамках забезпечення якісної вищої освіти зазначено, що «розширення доступу до вищої освіти є передумовою суспільного прогресу та економічного розвитку» [1]. Отже, навчальні заклади, надаючи студентам можливості для всебічного розвитку їхніх здібностей, розвивають почуття соціальної відповідальності, виховують в них такі якості, які б допомогли їм стати гідними членами демократичного суспільства і сприяли таким змінам, що забезпечували б рівноправність та справедливість у соціумі. Таким чином, вища школа Європи спрямовує своїх студентів на справжнє творче ставлення до соціальної дійсності, на творення гуманістичного соціального середовища, а не тільки на споживання вже створених елементів гуманізму в суспільних відносинах.

Важливою складовою сучасної освіти є її якість, що визначає престижність вищої освіти, тому запровадження «Європейських стандартів та рекомендацій із забезпечення якості» (ESG) гарантуватиме довіру та привабливість європейського простору вищої освіти.

Важливим принципом гуманізації вищої освіти є її доступність для всіх. Право на рівний доступ до вищої освіти проголошено

найважливішими міжнародними документами: “Загальною декларацією прав людини”, “Конвенцією про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти”, “Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права людини”. Характерно, що доступність вищої освіти визначає політику держави в галузі вищої освіти.

Розглядаючи гуманізацію вищої освіти в контексті принципу доступності, не можна обійти питання взаємозв’язку підприємницької діяльності і сучасних університетів. Гуманізм розглядають як створення умов для найповнішого прояву й реалізації людських якостей у сучасному суспільстві, а розумна, обмежена певними цивілізованими рамками конкуренція індивідів та їх груп лише стимулює більш повний прояв ініціативи та індивідуальних здібностей людей. В умовах підприємницької діяльності західноєвропейських університетів студенти дістають можливість заробити науково-дослідницькою та підприємницькою роботою кошти, що зрештою спрямовуються на оплату навчання [3, с.47]. Отже, у зарубіжному варіанті гуманізм полягає у розширенні доступу до вищої освіти.

Іншим важливим принципом є соціальний вимір вищої освіти, що пропонує «гнучкі навчальні траєкторії та альтернативні шляхи доступу, в т.ч. визнання попереднього навчання», даний підхід до навчального процесу задовольняє освітні потреби на всіх етапах життя людини, а наявне «студентоцентроване навчання» залучає студентів як активних учасників навчання [1]. Вища освіта, заснована на врахуванні особливостей кожного студента, його соціально-культурного середовища, і забезпечує умови для навчання сприяє реалізації гуманістичного принципу вищої освіти.

Важливим елементом європейського гуманістичного освітнього простору є рамки кваліфікацій, що «покращують прозорість і дають можливість національним системам вищої освіти стати більш відкритими і гнучкими» [1].

Характерно, що поступ України в європейський простір позначився прийняттям Національної рамки кваліфікацій, затвердженої постановою КМУ № 1341 від 23 листопада 2011 року, та є системним і структурованим описом кваліфікаційних рівнів, а з 6 січня 2012 р. вступила в дію. Національна рамка призначена для застосування органами виконавчої влади, установами та організаціями, що реалізують державну політику в сфері освіти, зайнятості, соціально-трудова відносин, а також для

застосування навчальними закладами та роботодавцями з метою розробки, ідентифікації та співвідношення кваліфікацій [5].

Вона необхідна для запровадження європейських стандартів і принципів забезпечення освіти, метою її впровадження є також сприяння міжнародному визнанню отриманих в Україні кваліфікацій.

У підсумку – Національна рамка кваліфікацій значною мірою імплементує Європейську рамку. Суттєвими відмінностями можна назвати:

- десять, а не вісім кваліфікаційних рівнів, що пояснюється її доповненням «нульовим» (для дошкільної освіти) та «дев'ятим» (для докторів наук) рівнями. Запровадження «дев'ятого» рівня має право на існування, але за умови встановлення відповідності Європейській рамці. Виділення «нульового» рівня залишилось незрозумілим;

- зміст окремих термінів та понять (компетентність, комунікації тощо) не відповідають як національним, так і європейським освітнім тезаурусам;

- окремі описи рівнів Національної рамки (знання, уміння, комунікації, автономність і відповідальність) в Європейській рамці застосовуються в іншій інтерпретації [5].

Незалежні спостерігачі вважають, що затверджений документ носить декларативний характер і є лише атрибутом відданості України процесу європейської інтеграції. З одного боку, реальної гармонізації вітчизняної та європейської систем кваліфікацій він забезпечити не може, а з іншого – завдання імплементативної рамки кваліфікацій в національне законодавство залишається невирішеним. Зокрема, не створено інструментів та алгоритмів зближення Національного класифікатора професій та Переліку спеціальностей та напрямів підготовки фахівців з вищою освітою.

Таким чином, можна констатувати, що рішення уряду є лише базою для подальшої розробки нормативних актів, процедур їх імплементативної підготовки персоналу незалежних центрів з розробки професійних та кваліфікаційних стандартів за компетентнісним підходом, центрів з оцінювання (визнання) кваліфікацій, сегментації переліків напрямів підготовки, спеціальностей у галузеві (секторальні) профілі тощо.

Ознакою необхідності подальшої масштабної роботи є прийняття спільного наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту і Міністерства соціальної політики України від 20 квітня 2012 року №

448/225, яким було затверджено План заходів щодо впровадження Національної рамки кваліфікацій, розрахований на 2012–2015 роки [7].

Зрозуміло, що тільки розробка більш як трьох тисяч нових професійних та п'ятнадцяти тисяч нових кваліфікаційних (освітньо-кваліфікаційних) стандартів за компетентнісним підходом потребуватиме значних людських, часових та фінансових ресурсів.

Якісна трансформація Національної рамки кваліфікацій в ефективний інструмент розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування і розвитку кваліфікацій може бути досягнута лише в умовах тісної співпраці між державою, бізнесом, освітою та суспільством.

Що ж до пріоритетів гуманізації Європейського простору вищої освіти на період 2012-2015 рр., то досягнуто домовленостей про «посилення політики розширення загального доступу» до вищої освіти, «створення сприятливих умов студентоцентрованому навчання», «працювати над підвищенням здатності до навчання впродовж всього життя» та «забезпечити запровадження рамок кваліфікацій» [7].

У цілому, з точки зору визначення терміна «гуманізація вищої освіти» у європейському контексті – це теоретична і практична орієнтація всієї освітньої системи на забезпечення успішності процесу дорослішання й соціалізації кожної людини, її ментального, психічного і фізичного розвитку, формування спроможності до екобезпечної діяльності й активної участі в житті соціуму, країни тощо. Тому під гуманізацією та гуманітаризацією вищої освіти за європейським контекстом передбачається реалізація людиновимірного орієнтованого навчання, спрямованого на гуманізацію соціального, соціально-політичного та соціально-культурного середовища. Тобто всі ті гуманістичні критерії процесу навчання, необхідні для розвитку творчих здібностей і навичок. Для цього потрібно реалізувати дані принципи від самого процесу вступу до ВНЗ, доступу до освіти, у процесі навчання й до відновлення навчання через певний термін («навчання впродовж життя»).

В умовах створення Європейського простору вищої освіти саме гуманітаризація спрямована на формування світогляду, мислення суспільства, стимулювання до особистісного розвитку. В інформаційному суспільстві освіта є ключовим елементом розвитку, полем формування нових гуманістичних відносин, а система освіти потребуватиме уваги та вдосконалення [8, с.177].

Що ж до мети гуманітаризації, то вона забезпечить підготовку людей до ефективного існування в умовах змінюваності та невизначеності, сприяє формуванню навичок до оцінки проблем та вміння їх раціонального вирішення, стимулює потреби продуктивного творчого характеру [8, с.178].

Спрямованість гуманітаризації вищої освіти полягає в зближенні освітньої діяльності до суспільних потреб, модернізації системи вищої освіти, визначенні напрямів та засобів розвитку.

Гуманітаризація вищої освіти в Європі характеризується високою якістю, системним зв'язком освіти й науки, прагненням подолати відчуження гуманітарних, природничих та точних наук, реалізації мегадисциплінарних підходів в освіті. Збагачення вищої освіти здійснюється шляхом раціонального синтезу методів та форм пізнавальної діяльності, набуття фундаментальних міждисциплінарних знань та вмінь до розуміння та прогнозування суспільних процесів. Модернізація змісту вищої освіти, введення нових наукових знань сприяє взаємозбагаченню гуманітарного та природничого компонентів [6].

Реформування вітчизняної вищої освіти в гуманітарній складовій розпочалися у середині 80-х років ХХ ст. та були націлені на деідеологізацію навчального процесу і здійснювалися без ґрунтовних принципів та наукового забезпечення. Процеси реформування зводилися до перегляду змісту гуманітарних дисциплін та зменшення їх обсягу з навчальних планів ВНЗ. Впродовж середини 1990-х років почала формуватися нова система гуманітарної освіти, що складалася із семи навчальних дисциплін. У подальшому позитивну роль у процесі гуманітаризації відіграло впровадження в кінці 90-х ХХ ст. і на початку нового тисячоліття державних стандартів вищої освіти, які характеризувалися наявністю чітко визначених дисциплін соціально-гуманітарного блоку та кількістю годин, призначених на їх вивчення. Гуманітарна складова зміцнила взаємозв'язок з природничими, технічними та технологічними напрямками освіти і складалася з 11 дисциплін.

Гуманізація та гуманітаризація вищої освіти в Україні спрямована на подолання кризи в системі освіти, головна причина якої полягає у втраті ціннісних аспектів.

Таким чином, аналіз європейської освітньої практики характеризується вибудовою нової архітектури системи вищої освіти в напрямі на взаємоінтеграцію, наближенням до спільної структури

кваліфікацій та циклів навчання, мобільності, соціокультурної ролі освіти, ідеї навчання впродовж життя, збалансованого розвитку, впровадження національної системи кваліфікацій, стандартів та принципів, формування гуманістичних цінностей на основі принципів гуманізації та гуманітаризації, глобалізації та інтеграції.

Європейська практика не має єдиного тлумачення понять «гуманізації» та «гуманітаризації» вищої освіти, водночас в документах подано чітке тлумачення даних термінів на основі практичної і теоретичної орієнтації освітньої системи, спрямованої на соціалізацію індивіда, її розвитку та формування як активного учасника в житті соціуму, держави. Водночас правова освітня система Європи в аспектах гуманізації та гуманітаризації вищої освіти базується на принципах світових конвенцій про права людини, актах ЮНЕСКО в умовах розгортання Болонського процесу та інших євроінтеграційних явищах.

Вітчизняна освіта, щоб відповідати тенденціям розвитку європейського освітнього простору та викликам суспільства, має реалізовувати концепції гуманізації та гуманітаризації вищої освіти, запозичуючи європейський досвід.

«Від стану освіти і науки та від ефективності державної політики у цих сферах залежить вирішення завдання консолідації українського суспільства, формування єдиного гуманітарного, інтелектуального, інформаційного і культурного простору, залежить те, чи зможе Україна посісти гідне місце в сучасному світі» [4].

Водночас термін «гуманізація вищої освіти» – багатомірний, що об'єднує зміст освіти, способи її здобування, системні завдання, кінцеву мету, міру доступності, можливість вільного доступу і т.п. А гуманітаризація як засіб глобальної гуманізації суспільства спрямовуватиметься на вирішення проблем у розвитку техногенної цивілізації.

Проведений аналіз не вичерпує проблему і тому подальше дослідження передбачається в комплексному вивченні історичного аспекту суті, напрямів, шляхів реформування системи вищої освіти України, впровадження у вищих навчальних закладах принципів гуманізації та гуманітаризації в період кінця ХХ - початку ХХІ століть (1985-2012 рр.).

Література

1. Бухарестське комюніке «Використання нашого потенціалу з найбільшою користю: консолідація Європейського простору вищої освіти». Міністерська Бухарестська конференція та Третій Болонський Форум з питань освітньої політики. Бухарест, 26-27 квітня 2012 р.: Комюніке, 27 квітня 2012 р. – Режим доступу: <http://www.tempus.org.ua/en/korysna-informacija/publikacii/408-bucharest-communicanto/download.html>
2. Всесвітня конференція з вищої освіти - 2009: "Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку". Париж, 5-8 липня 2009 р.: Комюніке, 8 липня 2009 р. / ЮНЕСКО. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/952_011
3. Нефедьєва Г.О. Національна система вищої школи на шляху інтеграції до європейського освітнього простору / Г.О. Нефедьєва // Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут": зб. наук. пр. Філософія. Психологія. Педагогіка № 3 (18) / М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т України "КПІ". – К.: Політехніка, 2006. – С. 44-48.
4. Послання Президента України Віктора Януковича до українського народу (з Експертною доповіддю НІСД «Україна XXI століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації») / укладач А. В. Єрмолаєв. – К.: НІСД, 2010. – 128 с.
5. Постанова КМУ від 23.11.2011 № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій». – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п>
6. Скляр П.П., Уманська Т.О. «Гуманізація» та «гуманітаризація»: поняття, співвідношення та шляхи впровадження в освіту / П.П. Скляр, Т.О. Уманська // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка - 2007 р. - № 1. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/VKPI_fpp/2007-1/index.html.
7. Спільний наказ МОНмолодьспорту та Мінсоцполітики від 20.04.2012 № 488 / 225 «Про затвердження Плану заходів щодо впровадження Національної рамки кваліфікацій». – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1038.3707.0>
8. Цимбалюк Н.М., Калініченко В.І. Проблеми гуманітаризації вищої освіти в Україні / Н.М. Цимбалюк, В.І. Калініченко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна – 2010 р. - №891 – С. 176-179. – Режим доступу: http://www.sociology.kharkov.ua/socio/docs/magazin/vesnik_soc/891.pdf

ТЕЗАУРУСНЫЙ ПОДХОД К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЯ ГУМАНИТАРИЗАЦИЯ И ГУМАНИЗАЦИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ЕВРОПЕЙСКОМ НОРМАТИВНОМ КОНТЕКСТЕ

Р. В. Евсович

В статье исследуются тенденции, принципы ведущих европейских государств и международных организаций в области высшего образования и обеспечения принципов гуманизации и гуманитаризации в условиях модернизации высшего образования. Рассматриваются перспективы использования данной политики для интенсификации

европейской составляющей процессов гуманизации и гуманитаризации высшего образования в Украине.

Ключевые слова: гуманизация, гуманитаризация, интеграционный процесс, европейская интеграция, «Европейские стандарты и рекомендации из обеспечения качества» (ESG), межкультурный диалог.

THESAURUS APPROACH TO THE DEFINITION OF THE CONCEPT OF HUMANITARIZATION AND HUMANIZATION OF HIGHER EDUCATION IN EUROPEAN NORMATIVE CONTEXT

R. V. Evsovich

The article examines the trends, principles of leading European states and international organizations in the field of higher education and the principles of humanization, and humanitarization under the modernization of higher education. The prospects of the use of this policy to intensify the European part of the process of humanization and humanitarization of higher education in Ukraine.

Keywords: humanizing, humanitarization, integration process, European integration, «European standards and recommendations from providing of quality» (ESG), cross-cultural dialogue.

Євсович Роман Васильович – старший викладач Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Рівне, Україна)

Рецензент – академік АПН України, доктор педагогічних наук, професор М. Б. Євтух